

Universitatea „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE PSIHOLOGIE

TEZĂ DE DOCTORAT

Conducător științific:

Prof. Univ. Emerit dr. Ana CONSTANTIN

Doctorand:

Zugravu Georgiana

2020

Universitatea „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE PSIHOLOGIE

**Testarea efectelor și a moderatorilor cognitivi și emoționali ai gândirii inconștiente în două
arii: evaluări obiective și judecăți morale**

Conducător științific:

Prof. Univ. Emerit.dr. Ana CONSTANTIN

Doctorand:

Zugravu Georgiana

2020

Cuprins

Capitolul 1. Introducere în psihologia inconștientului cognitiv ...	Error! Bookmark not defined.
1.1. Definirea conștientului și inconștientului din perspectiva psihologiei cognitive....	Error! Bookmark not defined.
1.2. Modele teoretice ale prelucrării informației	Error! Bookmark not defined.
1.3. Fenomene psihologice implicite.....	Error! Bookmark not defined.
1.3.1 Automatizarea mentală.....	Error! Bookmark not defined.
1.3.2. Problematika gândirii inconștiente.....	Error! Bookmark not defined.
1.3.3. Teoria gândirii inconștiente.....	Error! Bookmark not defined.
1.4. Obiecții metodologice și teoretice asupra temei gândirii inconștiente.....	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 2: Influența experienței emoționale asupra proceselor cognitive.....	10
2.1. Delimitări conceptuale	Error! Bookmark not defined.
2.2. Efecte cognitive ale stărilor emoționale relevante pentru tema gândirii implicite.....	10
2.2.1. Judecata de evaluare.....	Error! Bookmark not defined.
2.2.2. Atenția selectivă.....	Error! Bookmark not defined.
2.2.3 Implicații asupra raționamentului.....	Error! Bookmark not defined.
2.2.4. Procese decizionale	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 3: Psihologia moralității și natura judecăților morale ...	Error! Bookmark not defined.
3.1. Modele teoretice ale judecăților morale.....	Error! Bookmark not defined.
3.2. Relația dintre emoții și judecata morală.....	Error! Bookmark not defined.
3.3. Gândire inconștientă și judecată morală	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 4. Gândire conștientă și gândire inconștientă în decizii și judecăți de evaluare obiectivă (Studiu 1).....	14
4.1. Obiectivele cercetării.....	Error! Bookmark not defined.
4.2. Metoda.....	Error! Bookmark not defined.
4.3. Rezultate.....	Error! Bookmark not defined.
4.4. Discuții	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 5. Gândire conștientă și gândire inconștientă în deciziile morale (Studiul 2).....	19
5.1. Obiectivele cercetării.....	Error! Bookmark not defined.
5.2. Metoda.....	Error! Bookmark not defined.
5.3. Rezultate.....	Error! Bookmark not defined.

5.4. Discuții	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 6. Gândire inconștientă, emoții sociale și emoții individuale în judecata morală (Studiul 3)	22
6.1. Obiectivele cercetării	Error! Bookmark not defined.
6.2. Metoda	Error! Bookmark not defined.
6.3. Rezultate	Error! Bookmark not defined.
6.4. Discuții	Error! Bookmark not defined.
Capitolul 7. Discuții și concluzii finale	25
Bibliografie	27
Anexe	Error! Bookmark not defined.

Capitolul 1. Introducere în psihologia inconștientului cognitiv

1.1. Definirea conștientului și inconștientului din perspectiva psihologiei cognitive

Psihologia cognitivă explică funcționarea mentală prin relația dintre planul conștient și cel inconștient în care sunt prelucrate informațiile. În psihologia cognitivă, criteriul utilizat pentru clarificarea conceptelor conștient – inconștient este cel al descrierii lingvistice. Acesta se referă la capacitatea subiectului de a avea o atitudine propozițională față de prelucrările sale mentale sau un element mental care se exprimă în comportamentul său, adică de a oferi descrieri adevărate ale acestora. Atunci când subiectul oferă o descriere lingvistică corectă cu privire la un proces sau element mental, putem afirma că acesta este conștient. În caz contrar, atunci când descrierea oferită este falsă, putem spune că respectivul element mental este inconștient (David, 1999). Despre procesele inconștiente spunem că se derulează în paralel, operează independent, sunt rapide și reclamă efort minim, au o conștientizare redusă sau absentă, nu reclamă resurse centrale, sunt non-atenționale, inflexibile și dificil de modificat. Pe de altă parte, procesele conștiente se derulează serial, sunt dependente și interactive, lente, implică efort, control conștient, reclamă resurse centrale, sunt atenționale, flexibile și ușor de modificat.

1.2. Problematika gândirii inconștiente

În situații de decizii complexe, cum ar fi de exemplu, cele în care suntem nevoiți să alegem între mai multe locuințe, locuri de muncă, colegi de cameră etc., ne confruntăm cu un număr mare de alternative, fiecare implicând o serie de argumente pro sau contra.

Simțul comun sugerează că, în astfel de situații, o analiză atentă a informațiilor disponibile, cu scopul de a ne forma o imagine cât mai corectă asupra situației, ne crește șansele să selectăm cea mai bună alternativă dintre cele disponibile. Totuși, această idee a unui efort mental sistematic și continuu ca rețetă sigură în alegerea deciziei optime pare să fie combătută de o serie de studii în domeniul prelucrării informațiilor (Wilson & Schooler, 1991; Wilson et al., 1993; Hogarth, 2002; Levine et al., 1996; Rusou et al., 2013). Acestea sugerează că oamenii iau decizii mai adaptate situației, mai corecte atunci când nu se gândesc conștient la informațiile pe care le au despre obiectul deciziei lor. Deci, o altă modalitate de abordare a alegerilor complexe

este de a delega efortul cântăririi avantajelor, respectiv dezavantajelor fiecărei alternative gândirii inconștiente, pentru ca mai târziu intuitiv să „simțim” care este cea mai bună opțiune. Această diferență, între prelucrarea conștientă și cea inconștientă, este cauzată, printre altele de capacitatea redusă a gândirii conștiente de a procesa simultan un număr mare de elemente, în consecință aceasta operând cu un set restrâns de informații, ceea ce are drept consecință ignorarea unor argumente relevante. Gândirea inconștientă, pe de altă parte, este capabilă de a integra o cantitate mult mai mare de informații într-o manieră cu sens, ceea ce ne permite o viziune mai amplă asupra problemei (Dijksterhuis, 2004; Dijksterhuis et al., 2006; Dijksterhuis & Strick, 2016). De asemenea, gândirea inconștientă este mai puțin sensibilă la influența anumitor euristici, erori cognitive, acestea devenind mai puțin accesibile, comparativ cu situația în care analiza argumentelor pro și a celor contra este realizată conștient (Dijksterhuis & Nordgren, 2006; Strick et al., 2015).

Structura experimentelor din această arie este următoarea:

a. Subiecților li se prezintă în primă fază, sarcina mentală pe care să o rezolve; de exemplu, alegerea celui mai bun apartament / mașină sau coleg de cameră sau a celei mai bune mașini dintr-un set de patru astfel de elemente prezentate.

b. În următoarea etapă sunt descrise elementele de evaluat, aceasta fiind etapa achiziției informațiilor. Fiecare alternativă este descrisă prin intermediul aceluiași atribut, de obicei 12 la număr, atât pozitive, cât și negative, dar ele variază în ceea ce privește gradul de atractivitate pe anume dimensiuni. Opțiunile decizionale sunt construite astfel încât există o alternativă superioară și una inferioară, respectiv două alternative neutre, scopul lor fiind de a crește complexitatea informațiilor procesate. La alternativele superioare, 8 din 12 atribute sunt pozitive, în timp ce la alternativele inferioare, 4 din 12 atribute sunt pozitive. În cazul alternativelor neutre, atributele pozitive și cele negative sunt echilibrate (6 pozitive și 6 negative). De exemplu, câteva dimensiuni relevante în alegerea unui apartament, pot fi luminozitatea, etajul și finisajele care variază de la un apartament la celălalt ca atractivitate.

Descrierile opțiunilor sunt oferite explicit participanților, la fel și consemnul pentru sarcina de alegere sau formare a unei impresii.

c. În următoarea etapă participanții sunt distribuiți în una din cele trei condiții experimentale și primesc instrucțiuni legate de prelucrarea informațiilor întâlnite anterior:

(1) condiția „gândire conștientă” - participanții sunt lăsați o perioadă de timp (de exemplu, 3 sau 7 minute) să analizeze cu atenție materialele prezentate și apoi să își exprime decizia luată;

(2) condiția „gândire inconștientă” - participanții au la dispoziție 3 minute pentru a se gândi și a decide care apartament este cel mai atractiv, însă nu sunt lăsați să proceseze conștient aceste informații, ci sunt solicitați să desfășoare o altă sarcină în aceea perioadă de timp (de exemplu, să rezolve anagrame sau sarcini care probează memoria de scurtă durată). La finalul celor trei minute sunt rugați să-și exprime decizia.

(3) condiția „gândire spontană” - subiecții sunt rugați să-și manifeste decizia „pe loc”, fără a fi lăsați să analizeze materialele prezentate.

d. În ultima etapă fiecare participant este rugat să indice impresia sa despre alternativele sau sa o aleagă pe cea pe care o consideră cea mai dezirabilă. Variabila dependentă standard în studiile pe gândirea inconștientă este calitatea deciziei, măsurată prin diferența dintre evaluarea pe care participanții o fac alternativei superioare și celei inferioare. Calitatea deciziei este determinată conform unui etalon exterior de două tipuri: obiectiv (de exemplu, în cazul apartamentelor, evaluările oferite de către subiecți sunt superioare dacă ei aleg alternativa care este descrisă prin cel mai mare număr de atribute pozitive) și subiectiv (de exemplu, în cazul colegilor de cameră, preferințele subiective față de anumite caracteristici ale acestora, manifestate anterior etapei de deciziei).

Pe scurt, explicațiile performanței superioare a gândirii inconștiente rezidă într-o serie de principii legate de modalitatea în care creierul uman prelucrează informațiile (Bargh, 2011): (1) procesele inconștiente au o capacitate mai ridicată de prelucrare a informațiilor, deci pot integra cantități mult mai mari de informații, întrucât acestea se desfășoară paralel, și nu serial cum este cazul celor conștiente; (2) prelucrarea conștientă a informațiilor este dependentă de capacitatea atențională (Miller, 1956), pe când cele inconștiente nu suferă de această limită; (3) inconștientul procesează mai acurat importanța relativă pe care o acordăm diferitelor atribute; conștientul, pe de altă parte, este mai sensibil la influențele contextuale, cum ar fi accesibilitatea mentală a anumitor argumente în dauna altora; (4) capacitatea atențională limitată face ca individul să evalueze argumentele fluente, accesibile mental ca fiind mai importante decât cele procesate mai

lent, dar care în realitate sunt la fel de importante, ceea ce conduce la un efect de polarizare (Wilson & Schooler, 1991).

Dijksterhuis & Nordgren (2006) propun teoria gândirii inconștiente care postulează o serie de principii teoretice ce descriu beneficiile, dar și limitele fiecărui tip de gândire. Printre principiile teoriei enumerăm:

- *Principiul capacității*

Ideea de bază a acestui principiu este cea conform căreia gândirea conștientă prezintă o limită naturală în ceea ce privește cantitatea de informație pe care o poate prelucra. Prin urmare, aceasta operează doar cu o parte din elementele pe care ar trebui să le ia în considerare. Gândirea inconștientă, pe de altă parte, este capabilă să integreze o cantitate mai mare de informații, ceea ce favorizează formarea unei imagini mai acurate asupra opțiunilor decizionale, și selectarea deciziei corecte.

- *Principiul procesării ascendente versus descendente (bottom-up / top-down)*

Elementul cheie al acestui principiu este împrumutat din cercetările lui Sloman (1996) asupra prelucrării informațiilor. Acesta argumentează că față de procesele automate, inconștiente, procesele conștiente (strategice) se desfășoară ierarhic și sunt deci mai „contaminate” de scheme cognitive. Cercetări din psihologia socială demonstrează că oamenii apelează mai frecvent la diverse scheme cognitive sau stereotipuri când trebuie să își formeze impresii despre alte persoane, în situații solicitante cognitive, comparativ cu situațiile opuse (Bodenhausen, 1988; Fiske & Neuberg, 1990; Gilbert & Hixon, 1991). Ceea ce aduce în plus acest principiu este faptul că nu doar în etapa de codare a informațiilor utilizarea schemelor crește, ci și după ce informațiile au fost codificate, deci în faza de procesare a lor.

- *Principiul ponderării*

Unele studii sugerează că gândirea inconștientă este superioară gândirii conștiente nu doar prin prisma corectitudinii obiective a deciziei luate, ci și în raport cu planul subiectiv, al propriilor preferințe. Potrivit principiului ponderării, gândirea inconștientă ia în calcul mai bine decât cea conștientă importanța relativă pe care o acordăm diverselor atribute / criterii de evaluare. Plecând de la ideea că evaluările pot fi influențate de preferințele decidentului, autorii

(Dijksterhuis & Nordgren, 2006) argumentează faptul că în cazul deciziilor subiective, gândirea inconștientă predispune la o acuratețe mai mare a deciziei în raport cu propriile preferințe. Gândirea conștientă îi face pe oameni să atribuie o importanță disproporționată atributelor care sunt accesibile, plauzibile și ușor de verbalizat, în dauna altor atribute care sunt, în realitate mai importante.

- *Principiul regulii*

Principiul regulii postulează că, deși gândirea inconștientă nu operează după reguli precise (ca în cazul celei conștiente), aceasta se poate conforma regulilor. Luând un exemplu din aria învățării implicite, inconștientul are capacitatea de a recunoște cu ușurință cunoștințe achiziționate în trecut, chiar și pe acelea cu un grad ridicat de dificultate. Învățarea implicită presupune întocmai urmarea unor reguli, mai degrabă decât utilizarea conștientă, activă a acestora, așa cum, de exemplu, se întâmplă în cazul operațiilor aritmetice. Betsch și colab. (2001) au demonstrat într-o serie de studii că gândirea inconștientă poate oferi estimări numerice acurate, deși operațiile aritmetice nu sunt conștientizate. Inițial, participanții la aceste experimente erau rugați să privească cu atenție o serie de anunțuri ce apăreau pe monitorul unui computer. În același timp, pe același monitor erau prezentate informații referitoare la creșterile și descreșterile în valoare a cinci acțiuni la bursă. În total, subiecților li s-au prezentat 75 unități de informații cu privire la cele cinci acțiuni, fiecare unitate de informație fiind prezentată pe scurt. Ulterior, subiecții erau întrebați care era media de profit a fiecărei acțiuni. Deși nu au știut să precizeze cu exactitate media de profit a fiecărei acțiuni, participanții au identificat în mod corect cele mai profitabile, respectiv cele mai puțin profitabile acțiuni. Explicația adusă de cercetători este aceea că aceștia au dezvoltat o cunoaștere intuitivă cu privire la cele cinci acțiuni, ceea ce indică că au integrat în mod inconștient informațiile numerice prezentate.

- *Principiul convergenței versus divergenței*

Principiul convergenței și divergenței face referire la faptul că procesele conștiente generează gânduri sau idei într-o manieră focalizată și convergentă, în timp ce procesele conștiente sunt divergente, ceea ce crește probabilitatea de a genera idei noi și diferite. Acest principiu este mai relevant pentru domeniul creativității decât pentru cel al alegerilor și deciziilor, creativitatea fiind mult timp asociată cu fenomenul de „*incubație*” - ce presupune că procesarea inconștientă continuă, chiar dacă atenția este direcționată altundeva (Dijksterhuis & Meurs, 2006).

Capitolul 2: Influența experienței emoționale asupra proceselor cognitive

Fehr și Russel, (1984, p. 464) notează într-o notă optimistă că „oricine știe ce este o emoție până când i se cere să dea o definiție, în acel moment, se pare că nimeni nu mai știe.” În 1992, Batson, Shaw și Oleson, notau faptul că termenii afect (affect), emoții (emotions) și stările dispoziționale (moods) sunt adesea folosiți interșanjabil, încercările concrete de diferențiere conceptuală fiind destul de restrânse.

Atunci când se referă la fenomene afective în accepțiunea lor generală, psihologii folosesc eticheta generică de afect, concept care înglobează toate formele afective, - emoțiile, starea dispozițională, sentimentele, pasiunile. Afectele sunt conceptualizate ca o configurație de reacții subiective pe care o persoană le experimentează la un moment dat în raport cu un obiect, și care pot avea valențe pozitive sau negative (Schwarz & Clore, 1988; Wyer, Clore și Isbell, 1999; Frijda, 1994). Tendința de polarizare este explicată prin relație cu trebuințele și interesele pe care le avem la un moment dat. De exemplu, putem avea o stare pozitivă, de apropiere față de un obiect atunci când acesta este în concordanță cu ceea ce ne dorim, sau dimpotrivă, de respingere atunci când acesta contravine scopurilor sau așteptărilor noastre.

Stările dispoziționale sunt stări afective relativ de durată, care pot persista câteva zile sau chiar săptămâni, au o intensitate redusă, difuze, fără o cauză antecedentă remarcabilă (salientă) și prin urmare cu un conținut cognitiv neclar (de ex. a te simți bine sau a te simți rău), în timp ce *emoțiile* sunt mai intense, de scurtă durată, și de obicei au o cauză definită și un conținut cognitiv clar (de ex. furia sau teama). Așadar, emoțiile spre deosebire de stări dispoziționale au o componentă puternic cognitivă.

Efecte cognitive ale stărilor emoționale relevante pentru tema gândirii implicite

Afectivitatea a fost mult timp ignorată din studiul proceselor decizionale și a judecăților de evaluare, fiind considerată un proces postcognitiv, un rezultat al operațiilor cognitive minuțioase pe care sistemul cognitiv le efectuează asupra calității stimulilor.

Dacă ar fi să facem referire la câteva dintre progresele înregistrate în domeniul afectivității, notăm că mai mulți autori citează influențe ale afectelor în sarcini cognitive precum: evaluări ale satisfacției generale asupra vieții (Schwarz & Clore, 1983; Strack, Schwarz, & Gschneidinger, 1985), formarea atitudinilor (Forgas & Moylan, 1987), comportamentul de consum (Pham, 1998), judecățile morale (Haidt, 2001; Greene & Haidt, 2002), decizii (Damasio, 2005; Loewenstein, 2000), rezolvarea de probleme, reactualizarea informațiilor (Bower, 1981), estimarea probabilității de apariție a unor evenimente (Johnson & Tversky, 1983). Pe ansamblu, rezultatele mai multor cercetări arată că stările afective pozitive corelează cu creșterea capacității de rezolvare creative de probleme (Isen, 1984, 1987, 1993), reactualizarea evenimentelor cu semnificație pozitivă (Bower, 1981), căutarea riscului (Kahn & Isen, 1993) și optimismul crescut față de perspectiva unor evenimente pozitive în viitor (Wright & Bower, 1992; Nygren, Isen, Taylor & Dulin, 1996). Pe de altă parte, stările afective negative îi predispun pe indivizi la reactualizarea evenimentelor negative (Bower, 1981) și la supraestimarea șanselor unor evenimente negative în viitor (Johnson & Tversky, 1983). Pentru explicarea rezultatelor de acest tip - în care starea emoțională joacă rol informațional în procesele cognitive superioare - au fost elaborate mai multe modele teoretice, două dintre cele mai des citate modele fiind modelul inferențial - modelul afectului-ca-informație (Clore et al., 1994) care explică rezultatele din aria influențelor emoțiilor și a stărilor dispoziționale asupra judecăților de evaluare și deciziilor, respectiv modelele amorsării afective care explică rezultatele din aria memoriei (Bower & Forgas, 2001).

Capitolul 3: Psihologia moralității și natura judecăților morale

O întrebarea tipică din aria psihologiei morale este: *Ce mecanisme psihologice stau la baza raționamentelor prin care o persoană evaluează moralitatea acțiunilor, comportamentelor proprii sau ale celuilalt?* Abordările psihologiei asupra moralității au fost mult timp caracterizate de o perspectivă dihotomică; astfel, în explicarea mecanismelor prin care sunt generate judecățile morale, cercetătorii recurg fie la *modele intuiționiste* – care înțeleg judecata morală ca fiind

produsul unor *procese non-raționale, intuiționiste, afective*, – fie la *modele raționale*, care, în elaborarea judecății morale accentuează rolul *proceselor cognitive conștiente, de ordin superior*.

a) *Modelul cognitiv-raționalist*. Se bazează pe asumția conform căreia la baza evaluărilor și deciziilor morale stau procesele de raționament și reflecție (Kohlberg, 1981). Astfel, evaluările și deciziile morale sunt rezultatul unor calcule raționale, solicită efort și un control cognitiv ridicat din partea decidentului care este pe deplin conștient de această experiență. *Modelele intuiționiste* pe de altă parte, afirmă că, în deciziile morale, intuiția morală survine prima. În diferite studii care au la bază scenarii privind încălcarea unor interdicții cu caracter inofensiv (o femeie care se masturbează în moduri neobișnuite, familia care, după ce își găsește câinele de companie mort, decide să îl mănânce, frații care comit incest), cercetătorii au constat frecvent că participanții puși în situația de a reevalua judecățile lor cu privire la corectitudinea morală a acestor acțiuni manifestau o „orbire mentală”, în sensul că se aflau în incapacitatea de explica raționamentele pe care se presupune că își sprijineau evaluările; participanții erau, cu alte cuvinte, limitați la o cunoaștere morală intuitivă (Haidt și Kesebir 2010).

Un model ce integrează cele două perspective este modelul dual al judecății morale, elaborat de Greene și colab. (2001; 2002; 2004), a cărui premiză este aceea că cele două tipuri de procese (rațional și intuitiv) se constituie în sisteme dissociabile în creierul uman și aflate deseori în competiție. Această competiție face ca, în situații dilematice, procesele cognitive și fenomenele emoționale să genereze rezultate diferite. Modelul postulează existența unei asocieri între procesele cognitive superioare, controlate și conștiente și judecata morală de tip utilitarist (consecinționist). În contrast, o procesare de tip intuitiv este axată pe respectarea regulilor, îndatoririlor și obligațiilor morale și conduce la o judecată morală de tip deontologic. Această idee este susținută și de studii care s-au bazat pe imagistică neuronală pentru a scana activitatea cerebrală a participanților (Greene et al., 2008).

Gândire inconștientă și judecată morală

Beneficiile gândirii inconștiente au fost puse în relație și cu evaluări mai complexe și cu relevanță etică, cum ar fi evaluarea corectitudinii comportamentului unor persoane care realizează interviuri cu candidații la un loc de muncă (Ham et al. 2009). Participanților li s-au

prezentat informații detaliate și complexe cu privire la patru proceduri de interviu pe care le-au experimentat candidații la un loc de muncă. Un scenariu descria o procedură de interviu corectă, în timp ce un alt scenariu descria o procedură cu caracter incorect. Celelalte două scenarii erau mai degrabă neutre din punct de vedere al corectitudinii, materialele fiind folosite pentru a spori complexitatea informațiilor de procesat. După prezentarea materialelor, participanții la experiment au fost repartizați aleatoriu în cele trei condiții experimentale: gândirea inconștientă, gândirea conștientă și gândirea spontană. Participanților li s-a cerut să evalueze măsura în care autorul interviului respectă normele etice. Participanții din condiția „gândire inconștientă” au făcut evaluări mai acurate, comparativ cu participanții care au analizat cu atenție informațiile primite sau cei care au oferit răspunsul „pe loc”. Au fost replicate astfel rezultatele studiilor conduse de Dijksterhuis (2004). Prin urmare, și în situații cu implicații etice, gândirea inconștientă conduce la decizii mai acurate, comparativ cu cea conștientă sau spontană. Mai mult decât atât, perioada de timp în care oamenii sunt defocalizați de pe sarcina decizională efectivă (găsirea unui răspuns la o dilemă morală) poate avea ca rezultat alegerea unei alternative mai utilitariste – aprobarea unor acte ce provoacă rău, dar care, în același timp, au ca finalitate obținerea celor mai bune consecințe posibile (de exemplu, sacrificarea unei vieți omenești pentru salvarea altor cinci vieți). Ham și Bos (2010) au oferit participanților o versiune a dilemei pasarelei, în care trebuiau să decidă în ce măsură sunt dispuși să împingă persoana care se află în dreptul lor pe pasarele pentru a salva cinci oameni aflați în pericolul să fi omorâți de trenul care înaintază către aceștia. Rezultatele indică faptul că participanții care au procesat inconștient informațiile despre scenariul dilematic s-au dovedit a fi mai utilitariști în comparație cu participanții care au prelucrat informațiile conștient sau spontan – aceștia din urmă luând decizii mai deontologice. O explicație a acestor rezultate recurge la principiul ponderării, care afirmă că gândirea inconștientă ia în calcul mai bine decât cea conștientă sau spontană importanța relativă pe care o acordăm diferitelor atribute. În acest caz, gândirea inconștientă nu optează pentru alternativa deontologică întrucât are capacitatea de a inhiba reacțiile emoționale spontane generate de încălcarea regulilor morale. Atunci când procesează informația inconștient, oamenii sunt mai capabili să se focalizeze pe rezultatele acțiunilor, mai degrabă decât pe acțiunea în sine, comparativ cu situația în care aceștia se bazează pe accesul conștient la informațiile relevante pentru elaborarea deciziei morale.

Capitolul 4. Gândire conștientă și gândire inconștientă în decizii și judecăți de evaluare obiectivă (Studiul 1)

În studiul curent ne dorim să replicăm efectul gândirii inconștiente postulat de Dijksterhuis, (2004) și să verificăm validitatea acestuia în două tipuri de sarcini cognitive: decizii și judecăți de evaluare. Prin urmare, scopul studiului curent este să verifice opoziția dintre gândirea conștientă și inconștientă a informațiilor și dacă există un efect semnificativ al procesării cognitive asupra deciziei și judecăților de evaluare în ceea ce privește patru apartamente fictive aflate la închiriat în Iași. Sarcina experimentală a presupus ca participanții să aleagă dintre cele patru apartamente prezentate pe cel pe care îl consideră superior celorlalte, fie să evalueze separat fiecare apartament, în ceea ce privește gradul de atractivitate. Fiecare alternativă decizională (apartament) a fost descrisă prin 18 itemi, atât pozitivi, cât și negativi, prin urmare, calitate deciziei a putut fi determinată obiectiv. Alternativele au fost construite în așa fel încât să difere în ceea ce privește gradul de atractivitate: unul dintre apartamente a fost în mod obiectiv superior celorlalte, un altul inferior, iar celelalte două neutre ca atractivitate, rolul lor fiind de a spori complexitatea volumului de informații de procesat. În studiul pilot au fost pretestate 18 atribute pe un lot de 33 de subiecți, cu vârsta cu cuprinsă între 21 și 50 de ani ($m = 25.27$ ani; $sd = 6.6$), 81.8% femei. Participanții au fost rugați să citească fiecare atribut în parte și apoi să evalueze pe o scala de la 1 (deloc important) la 5 (foarte important) cât este de important pentru ei atributul respectiv în momentul în care iau în considerare închirierea unui apartament.

În același timp, ne dorim să extindem investigarea efectului gândirii inconștiente și să-l explicăm în lumina unor diferențe interindividuale care țin de stilurile cognitive de procesare a informațiilor, respectiv de starea emoțională curentă a subiecților. Problematika gândirii inconștiente, respectiv conștiente va fi analizată din prisma factorilor emoționali și cognitivi specifici dinamicii psihologice a decidentului. Astfel, un alt scop al studiului de față este reprezentat de evidențierea efectelor stărilor emoționale și ale particularităților stilului de procesare a informațiilor asupra gândirii conștiente și inconștiente. În privința dinamicii cognitive din prisma căreia va fi abordat procesul decizional și de evaluare, studiul își propune să investigheze măsura în care stilurile cognitive predispun la o acuratețe mai mare a unui anumit tip de gândire față de celălalt.

În privința dinamicii emoționale, scopul acestui studiu este de a verifica dacă diferențele între cele două tipuri de gândire rămân la fel indiferent de starea emoțională a subiectului sau dacă o stare emoțională predispune la o acuratețe mai mare a unui anumit tip de gândire față de celălalt. Pornind de la ideea că starea afectivă negativă focalizează atenția pe informațiile negative, iar cele pozitive pe informațiile pozitive și că raționamentele construite sub impactul stărilor afective pozitive sunt mai puțin corecte decât cele luate în stările afective negative (Forgas & Bower, 1987), ne așteptăm ca gândirea inconștientă să conducă la o acuratețe mai mare decât cea conștientă în toate cele trei grupuri diferențiate de starea emoțională, însă diferența de acuratețe în favoarea ei să fie maximă la subiecții cu stări emoționale pozitive.

Ipotezele de cercetare sunt următoarele:

Ipoteza 1: În gândirea inconștientă, deciziile și judecățile de evaluare vor fi mai acurate în comparație cu cele din condiția de gândire conștientă și spontană.

Ipoteza 2: La subiecții din condiția gândirea conștientă, starea emoțională negativă predispune la o acuratețe mai mare comparativ cu stările emoționale pozitive.

Ipoteza 3: La subiecții din condiția gândire inconștientă diferența în funcție de starea emoțională nu este semnificativă.

Ipoteza 4: Stilurile cognitive reprezintă predictorii mai puternici ai acurateții în condiția gândirii conștiente decât în cea a gândirii inconștiente.

La studiu au participat 234 de studenți (78.6% participanți de sex feminin) din cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, UAIC, cu vârsta cuprinsă între 20 și 34 de ani ($M=21.24$; $S=3.56$).

Procedura experimentului: Participanții au fost alocați în mod aleatoriu în una dintre cele nouă condiții experimentale rezultate prin încrucișarea celor doi factori: tipul de gândire (conștientă vs. inconștientă vs. spontană) și starea emoțională (pozitivă vs. negativă vs. neutră) și au avut de realizat mai multe probe. În primă fază, au completat scala REI pentru măsurarea stilurilor cognitive (Epstein et al., 1994), ulterior au fost alocați randomizat în una dintre cele

nouă condiții experimentale, rezultate prin încrucișarea celor doi factori experimentali: tipul de gândire (gândire conștientă *versus* inconștientă *versus* spontană) și starea emoțională (grup control, stare dispozițională pozitivă *versus* negativă). Randomizarea, la fel și întregul experiment s-au făcut cu ajutorul software-ului Inquisit 4.

Pentru testarea ipotezelor de cercetare lansate, am folosit statistici variate, cum ar fi teste t pentru eșantioane independente, corelații Person, metoda regresiei ierarhice, chi-pătrat.

Rezultatele au indicat că în sarcina de evaluare a atractivității apartamentelor, diferențele de evaluare dintre apartamentele aflate la poli opuși de atractivitate nu au fost semnificative din punct de vedere statistic; astfel, diferențele de evaluare nu au variat ca urmare a tipului de gândire. În plus, efectul tipului de gândire a rămas ne semnificativ statistic chiar și după controlarea efectelor stărilor afective. În ciuda faptului că în literatura de specialitate, există o serie de studii care au replicat efectul gândirii inconștiente în sarcini de evaluare (Dijksterhuis et al., 2004, Studiu 1; Bos et al., 2008, 2011; Ham, Van den Bos, & van Doorn, 2009; Ham & Van den Bos, 2010a, 2010b; Lerouge, 2009; Zhou et al., 2015) rezultatul nostru este mai degrabă în linie cu studiile în care nu a fost atins pragul de semnificație statistică (Payne et al., 2008; Lassiter et al., 2009; Thorsteinson & Withrow, 2009; Waroquier et al., 2010;). Mai mult, chiar și în studiul princeps, în ciuda faptului că tendința mediilor pare să indice un avantaj al gândirii inconștinte față de cea conștientă, rezultatul a fost unul marginal ca semnificație statistică (Dijksterhuis et al., 2004, Studiu 1).

De asemenea, nici în sarcina decizională, acolo unde participanții, au avut de ales apartamentul pe care îl preferă cel mai mult dintre cele patru apartamente prezentate, rezultatele nu au atins pragul de semnificație statistică. Cu toate că în sarcinile cu itemi decizionali, rezultatele tipice din acest domeniu arată că gândirea inconștientă duce la rezultate mai corecte decât cea conștientă (Dijksterhuis et al., 2006; Bos et al., 2008, 2011; Strick et al., 2009; Messner et Wanke, 2011; Smith et al., 2008; Usher et al., 2011; Lerouge, 2009; Ashby, 2011) unele studii au obținut rezultate similare cu ale noastre (Dijksterhuis et al., 2004; Shanks, 2006; Acker et al., 2008; Queen & Hess, 2010; Calvillo & Penaloza, 2009; Rey et al., 2009; Nordgren et al., 2011; Quenn & Hess et al., 2010).

O posibilă explicație pentru apariția gândirii inconștiente pare să aibă legătură cu materialul experimental și metodologia de cercetare. Unele meta-analize arată că efectul gândirii inconștiente este moderat, printre altele, de maniera în care sunt prezentate opțiunile decizionale, intervalul de timp în care gândirea este distrasă prin efectuarea unei alte sarcini, tipul de sarcină distractoare și complexitatea deciziei, adică numărul de atribute care compun opțiunile decizionale. De exemplu, Strick et al., (2011), dar și Acker (2008) au arătat că formatul prezentării opțiunilor decizionale este un moderator semnificativ al contrastului dintre gândirea conștientă și inconștientă, dar și dintre gândirea inconștientă și spontană, prezentarea în bloc a informațiilor despre alternative decizionale, sau simultan per atribut, unul câte unul, favorizează apariția gândirii inconștiente, mai mult decât prezentarea opțiunilor decizionale per atribut în manieră randomizată sau prezentarea apartamentelor în bloc de informație, funcție de fiecare atribut în parte (de exemplu, gradul de luminozitate pentru opțiunea A, urmat de opțiune B, C și D). Prezentarea informațiilor în bloc stimulează integrare informațiilor despre alternativele decizionale în reprezentările mentale globale ceea ce se potrivește mai bine cu modul în care sunt procesate și integrate informațiile în gândirea inconștiente (Dijksterhuis; 2004, Experiment 4 și 5).

Totuși, deși în studiul curent informațiile au fost prezentate în bloc per apartament, efectul gândirii inconștiente nu a apărut. De asemenea, intervalul de timp alocat gândirii pare să fie o altă variabilă moderatoare pentru diferențele dintre gândirea conștientă și inconștientă, studiile pe această temă folosind intervale de timp variate, de la 2-3 minute până la 8 minute. În meta-analiza condusă de Strick et al., (2011) rezultatele arată că un interval de timp mai scurt favorizează apariția efectul gândirii inconștiente. Totuși, noi nu am obținut un efect al gândirii inconștiente, în ciuda faptului că timpul alocat pentru analiza informației sau pentru distragerea atenției a fost de trei minute.

Complexitatea sarcinii a fost o altă variabilă care a determinat apariția gândirii inconștiente. Ea se referă la numărul de itemi care compun opțiunile decizionale, în studii acesta variind între 16 atribute prezentate în total (sarcini simple) și 48 atribute (sarcini complexe; (Calvillo, & Penaloza, 2009; Dijksterhuis et al., 2006, Waroquier et al., 2009). Sarcinile complexe sporesc avantajul gândirii inconștiente, în linie cu principiul cantității din teoria gândirii inconștient; Dijksterhuis & Nordgren, 2006), prin urmare ne-am fi așteptat ca efectul

gândirii să fie unul semnificativ, având în vedere că în subiecții au avut de procesat în total 72 de atribute, 18 atribute pe fiecare apartament.

O posibilă explicație pentru rezultatul ne semnificativ poate fi sarcina distractorie, ea fiind o variabilă moderatoare, cel puțin pentru diferența dintre gândirea conștientă și cea inconștientă (Strick et al., 2011). Sarcina de distragere a atenției care a constat în rezolvarea unor anagrame a produs o mărime a efectului semnificativ mai mică în comparație cu sarcina de tipul „word search puzzles” (o sarcină în care subiecții trebuie să găsească într-o multitudine de cifre cât mai multe dintre cuvintele menționate într-o etapă anterioară) sau „n-back task” (o sarcină în care subiecții trebuie să menționeze de fiecare dată când numărul aflat în acel moment pe monitor a apărut și cu două numere în urmă).

Un alt obiectiv al studiului de față a fost să investigheze măsura în care stilurile cognitive, respective starea emoțională, predispun la o acuratețe mai mare a unui anumit tip de gândire față de celălalt.

În privința stilurilor cognitive, stilul cognitiv-intuitiv a corelat cu judecata de evaluare, însă această corelație a apărut doar în gândirea inconștientă. Mai mult, doar aici stilul intuitiv a prezis capacitatea de a discrimina mai bine între apartamentul superior și cel inferior. Cei cu un stil intuitiv de procesare a informațiilor, au avut o performanță mai bună în a recunoaște apartamentul superior. Un pattern similar de rezultate am observat și în sarcina de decizie, unde sarcina experimentală (decizia), cei care au ales corect, au avut medii mai ridicate la stilul cognitiv intuitiv comparativ cu cei care au ales apartamentul inferior. Rezultate similare am observat și în cazul stilului cognitiv-analitic, dar de data această în condiția de gândire conștientă, unde participanții care au făcut alegerea corectă au fost mai analitici comparativ cu cei care au ales greșit. Totuși, acest ultim rezultat trebuie interpretat cu o oarecare precauție, având în vedere numărul mic de participanți în grupul celor cu un stil cognitiv analitic care au selectat apartamentul inferior. Aceste rezultate pot fi explicate în lumina modului în care informația este prelucrată în funcție de stilul cognitiv. Mai exact, cei cu un stil cognitiv intuitiv își construiesc reprezentări mentale globale despre opțiunile lor decizionale, nu le compară pe fiecare criteriu în parte pentru a ajunge la decizia finală. Aceste rezultate sunt în linie cu cele identificate de Lerouge et al., (2009) care arată că efectul gândirii inconștiente este moderat de modul de prelucrare a informațiilor. Când oamenii sunt încurajați să își formeze reprezentări

globale, calitatea gândirii inconștiente crește. Deci, este plauzibil ca cei care au exercițiu în analiza intuitivă, bazată pe reprezentări globale să fie avantajați în condiția de gândire inconștientă în comparație cu cei care utilizează mai puțin frecvent acest stil în viața cotidiană. Pe de altă parte, cei cu un stil analitic care analizează serial informațiile despre opțiunile decizionale, adică comparând calitățile și defectele fiecărui apartament luând fiecare criteriu în parte, și ajungând astfel pas cu pas la decizia finală, sunt mai avantajați în condiția de gândire conștientă, mecanismele de analiza care o caracterizează apropiindu-se mai mult de modul lor natural de a raționa. Rezultate similare au obținut și Abadie et al., (2016) atunci când au analizat rolul reprezentărilor mentale ale opțiunilor decizionale în gândirea conștientă și cea inconștientă.

În ceea ce privește manipularea emoțiilor, aceasta a eșuat. Printre potențialele explicații se numără condițiile de laborator, dar și o serie de caracteristici care țin de participanții la studiu, reprezentați de studenți cu activitate didactică încărcată, mare parte din experiment s-a desfășurat spre finalul zilei, ceea ce probabil a favorizat apariția oboselii și scăderea motivației de a rezolva sarcinile experimentale. Un alt motiv poate fi caracterul artificial al materialului utilizat, dar și faptul că studenții ar fi putut intui scopul studiului, utilizarea videoclipurilor fiind un material popular pentru inducerea emoțiilor în condiții de laborator ([Gabert-Quillen et al., 2015](#)). Studii ulterioare interesate de explicarea fenomenului gândirii inconștiente în funcție de dinamicile emoționale pot folosi alte materiale experimentale pentru manipulările emoționale.

În concluzie, acest prim studiu asupra evaluărilor și deciziilor în situații de alegere nu a replicat rezultatele princeps, evidențiind doar o asociere cu stiluri cognitive. Următoarele două studii au vizat verificarea influenței gândirii inconștinte și a unor mecanisme responsabile pentru aceasta în judecățile morale.

Capitolul 5. Gândire conștientă și gândire inconștientă în deciziile morale (Studiul 2)

Studiile pe tema gândirii inconștiente converg către ideea că, în situații decizionale cu implicații morale, gândirea inconștientă conduce la evaluări mai utilitariste, comparativ cu cea conștientă sau spontană (Ham & Bos, 2010). Vom încerca să replicăm și să extindem aceste rezultate. În studiul lor, Ham și Bos (2008) explică relația dintre decizia utilitaristă și gândirea

inconștientă prin faptul că aceasta este capabilă să inhibe reacțiile emoționale declanșate de ideea de a utiliza oamenii ca mijloace în atingerea scopurilor. Totuși, din perspectiva modelelor teoretice duale de procesare emoțională vs. rațională, judecăților utilitariste sunt fundamentate pe raționare conștientă, această idee fiind susținută și de o serie de studii în care s-a manipulat dificultatea sarcinii experimentale cu scopul de a verifica efectul causal al proceselor conștiente (Greene et al., 2008). Mai mult, numeroase studii indică faptul că în momentul confruntării cu o dilemă morală, participanții experimentează emoții variate, cum ar fi tristețe, dezgust, furie, vinovăție, rușine, compasiune (Haidt, 2003; Horberg, Oveis, Keltner, & Cohen, 2009, Studiu 1; Cushman et al., 2010; Szekely & Miu, 2014). Prin urmare, în studiul curent, pentru a verifica ideea conform căreia gândirea inconștientă favorizează alegerile utilitariste deoarece inhibă reactivitatea emoțională, după menționarea deciziei lor la dilemele morale, participanții au fost rugați să raporteze nivelul de activare al unor emoții, printre care teama, tristețea, vinovăția și rușinea. De asemenea, pentru a elimina suspiciunea că relația dintre gândirea inconștientă și tipul de argumentare utilitarist ar putea fi apăsarea doar în dilemele personale, am confruntat participanții cu două tipuri de dileme care permit generalizarea rezultatelor și asupra altor situații, incluzând în investigația noastră și dileme impersonale.

Pomind de la observațiile de ordin teoretic și empiric existente în literatură până în momentul de față, am testat următoarele ipoteze de cercetare:

Ipoteza 1: În gândirea conștientă și cea spontană alegerile morale sunt mai degrabă deontologice, comparativ cu gândirea inconștientă, unde vom constata că alegerile participanților sunt cu precădere utilitariste.

Ipoteza 2: Emoțiile se asociază cu alegerea deontologică.

Ipoteza 3: La participanții care gândesc inconștient observăm o reducere semnificativă a intensității emoțiilor în comparație cu cei care gândesc conștient sau spontan.

La acest studiu au participat în mod voluntar 156 de studenți (134 femei) ai Facultății de Psihologie și Științe ale Educației, din cadrul UAIC, cu vârsta cuprinsă între 18 și 41 de ani ($M = 21.33$; $S = 3.39$). Pentru participarea la cercetare, studenții au fost recompensați cu bonificații la diferite cursuri sau seminarii.

Decizia morală a fost investigată prin expunerea la două tipuri de morale sacrificiale, impersonale („low-conflict”) și personale („high-conflict”; Lotto et al. 2013). După citirea scenariilor participanții au fost alocați, în mod aleatoriu, în una din cele trei condiții ale tipului de gândire – spontană, conștientă, inconștientă - după procedura descrisă în Studiul 1 și în Dijksterhuis (2004). Toți participanții au avut de răspuns la întrebarea dacă ar realiza acțiunea de sacrificare a victimei unice pentru a salva celelalte cinci victime. Ei au putut să aleagă între două variante de răspuns: „da” și „nu”, unde „da” semnifică o decizie utilitaristă, iar „nu”, una deontologică. Răspunsul la dilemele morale a fost oferite fie imediat după prezentarea scenariilor dilematice (condiția de gândire spontană), fie după trei minute de analiză conștientă a informațiilor prezentate (condiția de gândire conștientă), fie după trei minute timp în care participanții au fost ocupați cu rezolvarea unei alte sarcini cognitive (rezolvarea unor anagrame; condiția de gândire inconștientă). După exprimarea deciziei lor, toți participanții au raportat intensitatea emoțiilor.

Pentru testarea ipotezelor de cercetare mai sus menționate, am folosit regresia logistică, chi-pătrat, teste t pentru eșantioane independente, analiza de varianță One-Way ANOVA. În general, rezultatele obținute indică faptul că 1) gândirea inconștientă crește semnificativ proporția alegerilor utilitariste în dilema personală; 2) contrar așteptărilor, tipul de gândire nu are un efect asupra reacțiilor emoționale, deci gândirea inconștientă nu inhibă reacțiile emoționale care apar în urma expunerii la dilemele sacrificiale; 3) mai mult, în condiția experimentală a gândirii inconștiente emoțiile sociale se asociază pozitiv cu alegerea utilitaristă, promovând astfel alegerile de acest tip. Prin urmare, studiul nostru sugerează că, pe de o parte emoțiile sociale sunt asociate cu alegerea utilitaristă, în linie cu studii anterioare (Tassy et al., 2012), iar pe de altă parte că această relație apare doar în gândirea inconștientă; cu cât emoțiile sociale sunt mai puternice la cei care gândesc inconștient, cu atât ele vor deplasa alegerea către polul utilitarist. La dilemele personale, alegerea morală este consecința competiției dintre răspunsurile emoționale automate declanșate de alternative sacrificării victimei prin împingerea ei de pe pod și cele sociale, declanșate de anticiparea rezultatelor / consecințelor opțiunii alternative, de a nu interveni și de a permite astfel uciderea celor cinci victime. Cu cât emoțiile sociale sunt mai puternice, cu atât acestea vor concura cu cele individuale, deplasând răspunsul spre polul utilitarist (Tassy et., 2012). Acest rezultat este susținut și de studii care indică asocieri între

emoțiile individuale (frică și dezgustul) și alegerile deontologice, respectiv între alegerile utilitariste și emoțiile sociale, în acest caz, regretul (Szekely & Miu, 2014).

Studiul de față sugerează că în gândirea inconștientă, decizia utilitaristă se ia în funcție de intensitatea emoției sociale. Totuși, acest rezultat trebuie privit cu o oarecare precauție, având în vedere că relația dintre emoție-decizie este una corelațională; în studiul de față emoția nu a fost manipulată pentru a se observa o relație cauzală între cele două. Pe de altă parte, judecata morală a fost investigată printr-o întrebare ce solicită o decizie, situație în care se observă o proporție mai mare a răspunsurilor utilitariste, după cum indică unele studii (Tassy et al., 2013). Prin urmare, pentru a controla cadrul de referință mai personal pe care îl induce sarcina decizională, în următorul studiu, vom investiga judecata morală prin intermediul unor itemi care invită la aprecierea acceptabilității morale a acțiunii de sacrificare a victimei unice. Totodată, vom manipula emoția pentru a verifica relația de cauzalitate dintre emoții și judecata morală.

Capitolul 6. Gândire inconștientă, emoții sociale și emoții individuale în judecata morală (Studiul 3)

În studiul 3 ne-am propus să replicăm rezultatele din studiul anterior cu privire la relația dintre emoțiile sociale și judecata morală în răspunsurile la dilemele morale personale, dar și să verificăm relația de cauzalitate dintre cele două fenomene psihologice prin manipularea experimentală a emoțiilor sociale, respectiv individuale. Mai mult, pentru a elimina suspiciunea că relația dintre emoțiile sociale și judecata utilitaristă este determinată de tipul de item prin care este investigată judecata, în studiul de față, am investigat judecata morală prin itemi evaluativi care induc o perspectivă mai alocentrică reacțiilor la dilemelor morale. Mai multe cercetări arată că oamenii au tendința de a decide în favoarea anumitor comportamente pe care tot ei le evaluează ca fiind inacceptabile din punct de vedere moral (Monin et al., 2007; Nadelhoffer și Feltz, 2008). Astfel de contradicții dintre cele două tipuri de sarcini de judecată morală au fost constatate și în cercetări experimentale. De exemplu, Tassy et al., (2013) au observat că în sarcini decizionale răspunsurile sunt cu precădere utilitariste, adică oamenii sunt de acord să sacrifice victima unică pentru a salva mai multe victime, deși tot ei consideră acțiunea utilitaristă ca fiind imorală.

Pentru verificarea relației de cauzalitate dintre emoții și judecata morală, am manipulat starea emoțională a participanților printr-un consemn care îi invită pe aceștia să se raporteze la situație dintr-o perspectivă mai personală, adică să își imagineze cum s-ar simți dacă ar fi în situația descrisă de scenariul dilemei (condiția emoții individuale), respectiv să adopte perspectiva altei persoane și își imagineze ce simt oamenii implicați în acea situație (emoții sociale). În literatură, capacitatea de a adopta perspectiva unei alte persoane este explicată ca fiind tendința de a identifica și înțelege corect starea afectivă, gândurile, intențiile, comportamentele pe care le are o altă persoană, deci înțelegerea situației din punctul de vedere al celuilalt (Davis, 1980; Eyal et al., 2018). Față de perspectiva egocentrică, care presupune focalizarea pe sine pentru a înțelege propriile trăiri, luarea în considerare a perspectivei altei persoane se presupune că sporește înțelegerea experienței afective a celuilalt, a gândurilor, a atitudinilor sale. Ea ar favoriza creșterea similarității percepute între sine și celălalt și, astfel, consolidarea relației interpersonale (Galinsky, Ku, & Wang, 2005).

Pomind de la aceste date, ne așteptăm ca participanții care au primit consemnul de a își imagina cum s-ar simți dacă ar fi în situația respectivă, să simtă emoții individuale mai puternice, în timp ce aceia care au primit consemnul de a-și imagina ce simt oamenii implicați în acea situație să trăiască emoții sociale mai puternice.

Pentru a controla efectele variabilelor de personalitate asupra reacțiilor afective în fața scenariilor folosite, am evaluat și doi factori relevanți: empatia și orientarea prosocială.

Pomind de la aceste rezultate, am elaborat următoarele ipoteze de cercetare:

Ipoteza 1: Emoțiile sociale sunt asociate cu evaluări mai utilitariste.

Ipoteza 2: În gândirea inconștientă, participanții cărora li se induc emoții sociale vor face evaluări morale mai utilitariste.

Ipoteza 3: La gândirea conștientă, ambele tipuri de emoții, atât cele sociale cât și cele individuale, sunt asociate cu evaluări deontologice.

Ipoteza 4: Factorii de personalitate, precum preocuparea empatică, luarea perspectivei și orientarea către binele colectiv și cei contextuali (evaluarea din perspectivă socială vs. individuală a situației) sunt asociați cu judecata morală.

La studiu au participat 115 subiecți. Toți participanții au completat scalele pentru evaluarea trăsăturilor de personalitate, au citit dilema morală personală și au evaluat imoralitatea alternativei de sacrificare a victimei unice pentru a salva alte cinci vieți. De asemenea, la finalul experimentului, toți participanții au raportat nivelul de activare al unor reacții emoționale. Ulterior completării scalelor de personalitate, fiecare participant a primit instrucțiuni specifice în funcție de condiția experimentală în care a fost alocat. Planul experimental este unul de tipul 2x3, cu 2 factori (adoptarea perspectivei x tipul de gândire), deci 6 condiții experimentale: adoptarea perspectivei individuale-gândire conștientă, adoptarea perspectivei individuale-gândire inconștientă, adoptarea perspectivei individuale-gândire spontană, adoptarea perspectivei sociale-gândire conștientă, adoptarea perspectivei sociale-gândire inconștientă, adoptarea perspectivei sociale-gândire spontană. Participanții au fost distribuiți aleatoriu în una dintre cele 6 condiții experimentale. În ceea ce privește manipularea modului de procesare a informațiilor, am urmat procedura descrisă în primele două studii (Studiul 2 și 3), respectiv Dijksterhuis (2004).

Pentru testarea ipotezelor de cercetare mai sus menționate, am folosit unele metode statistice precum regresia ierarhică multiplă, analiza de covarianță ANCOVA, metoda One-Way Anova, teste t pentru eșantioane independente, analiza de varianță Anova factorială.

În acest studiu, rezultatele nu au replicat efectul gândirii inconștiente cu privire la preferința pentru utilitarism (Ham & Bos, 2010; Studiul 2). O posibilă explicație constă în sarcina de evaluare, care permite un calcul mai deliberat, mai obiectiv cu privire la consecințele alternativelor posibile și la măsura în care ele sunt în linie cu principiile morale relevante. Mai mult, tendința mediilor arată că evaluările sunt cu precădere deontologice, acest rezultat fiind în linie cu studiile în care judecata morală a fost operaționalizată prin itemi evaluativi (Tassy et al., 2013).

În ceea ce privește relația de cauzalitate dintre emoțiile sociale și judecata morală, la fel ca și în studiul precedent, am constatat că emoțiile sociale prezic utilitarismul doar în gândirea inconștientă, nu și în cea conștientă. Prin urmare, acest rezultat îl replică pe cel din studiul anterior și arată că această relație apare chiar și atunci când judecata morală este investigată prin

itemi evaluativi. O posibilă explicație pentru care acest rezultat este opus celui obținut de Tassy et al. (2012) care au evidențiat un efect invers al emoțiilor sociale asupra judecății morale, ele promovând judecățile deontologice, poate fi modul în care oamenii raționează asupra răspunsului la dilema morală. Rezultatele din studiile lui Tassy, au fost observate fără a controla tipul de gândire. Cum în studiul nostru, doar în gândirea inconștientă emoțiile sociale au condus la utilitarism, putem considera că prelucrarea inconștientă a informațiilor creează premisele psihologice necesare pentru ca evaluările utilitariste să fie influențate de aceste emoții care favorizează binele comun. Mai mult, consonant cu această idee este și rezultatul conform căruia doar în gândirea inconștientă manipularea perspectivei (individuală *versus* socială) a avut un efect semnificativ, deși marginal ca semnificație statistică, ceea ce arată că gândirea inconștientă intensifică emoțiile sociale atunci când această perspectivă mentală este focalizată pe ceilalți.

Capitolul 7. Discuții și concluzii finale

Pomind de la ipoteza deliberării fără atenție (Dijksterhuis, 2004) în situațiile de decizie complexă, putem prezice că oamenii vor lua o decizie sau vor face evaluări obiective mai corecte, mai adaptate situației după o perioadă de distragere a atenției, în care mintea lor nu analizează conștient informațiile care descriu opțiunile decizionale pe care le au. Cu toate că rezultatele unor studii pe această temă sunt în linie cu ipoteza menționată (Ham & Van den Bos, 2010a, 2010b; Ham, Van den Bos, & van Doorn, 2009; Lassiter, Lindberg, Gonzalez-Vallejo, Bellezza, & Phillips, 2009; Lerouge, 2009; Messner & Wänke, 2011; Queen & Hess, 2010; Usher, Russo, Weyers, Brauner, & Zakay, 2011, Vries et al., 2010), validitatea fenomenului gândirii inconștiente este una controversată în literatura de specialitate, având în vedere numărul mare de studii care au eșuat în tentativa de replicare a sa (Acker, 2008; Calvillo & Penaloza, 2009; Lassiter et al., 2009; Newell, et al., 2009, 2014; Payne, Samper, Bettman, & Luce, 2008; Rey, Goldstein, & Perruchet, 2009; Thorsteinson & Withrow, 2009; Waroquier, Marchiori, Klein, & Cleeremans, 2009, 2010).

Deși o serie de argumente susțin beneficiile gândirii inconștiente în situații de alegere și evaluări obiective (Ham & Van den Bos, 2010a, 2010b; Ham, Van den Bos, & van Doorn, 2009;

Lassiter, Lindberg, Gonzalez-Vallejo, Bellezza, & Phillips, 2009; Lerouge, 2009; Messner & Wänke, 2011; Strick et al., 2010; Queen & Hess, 2010; Usher, Russo, Weyers, Brauner, & Zakay, 2011), totuși tărâmul relației dintre factorii emoționale și cei cognitivi – cu referire aici la preferința față de modalitatea de procesare a informației -, a fost modest explorat de la publicarea primelor studii despre acest fenomen și până în prezent. Prin urmare, scopul general al lucrării de față a fost (1) să relice rezultatele studiului princeps pe tema gândirii inconștiente în două arii : evaluări obiective și judecăți morale și (2) să testeze efectele și dependențele gândirii inconștiente de factori emoționali contextuali și factori cognitivi – cu referire la preferința față de modalitatea de procesare a informației (intuitivă *versus* analitică) încercând să lămurească dacă cele două tipuri de gândire se potrivesc mai bine unor indivizi cu un anumit stil cognitiv și dacă o stare emoțională predispune la o acuratețe mai mare a unui anumit tip de gândire față de celălalt.

Concluzia generală a studiilor prezentate în lucrarea de față sugerează că în ciuda faptului că gândirea inconștientă nu are un efect principal universal în toate sarcinile, ea favorizează generarea de răspunsuri mai consonante cu predispozițiile cognitive ale individului, fie stabile, cum ar fi stilul intuitiv în analiza datelor obiective, fie situaționale, cum sunt emoțiile sociale în evaluări morale, al căror impact este inhibat de gândirea conștientă. De altfel, aceste rezultate sunt în linie cu rezultatele Experimentului 3 din Dijksterhuis, (2004) care arată că gândirea inconștientă conduce la o acuratețe mai mare a rezultatelor evaluărilor în raport cu propriile preferințe, în sensul că rezultatele gândirii inconștiente reflectă în mai mare măsură importanța relativă pe care o acordăm în general diverselor atribute și criterii de evaluare. Aceste rezultate din aria gândirii inconștiente vin în completarea unor studii anterioare care au subliniat eficiența proceselor inconștiente în generarea de răspunsuri mai acordate la planul preferințelor individuale (Wilson et al., 1993; 1998; Levine, Halberstadt, & Goldstone 1996). În raport cu cercetările, teoretizările și replicările anterioare, concluziile experimentelor noastre infirmă ipoteza superiorității gândirii inconștiente, însă sprijină plauzibilitatea ideii că există o anumită specificitate a mecanismelor sale, constând în acordarea unor ponderi mai ridicate tendințelor cognitiv – evaluative specifice individului în procesarea mentală.

Bibliografie selectivă:

Bargh, J. A., & Thein, R. D. (1985). Individual construct accessibility, person memory, and the recall-judgment link: The case of information overload. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(5), 1129–1146. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.49.5.1129>

Bargh, J. A., Chen, M., & Burrows, L. (1996). Automaticity of social behavior: Direct effects of trait construct and stereotype priming on action. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 230–244.

Bargh, J. A., & Ferguson, M. J. (2000). Beyond behaviorism: The automaticity of higher mental processes. *Psychological Bulletin*, 126, 925–945.

Bargh, J. A., & Morsella, E. (2008). The unconscious mind. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 73–79.

Bargh, J. A. (2011). Unconscious thought theory and its discontents: A critique of the critiques. *Social Cognition*, 29(6), 629–647. <https://doi.org/10.1521/soco.2011.29.6.629>

Bargh, J. A., & Gollwitzer, P. M. (1994). Environmental control over goal-directed action. *Nebraska Symposium on Motivation*, 41, 71–124.

- Bos, M. W., Dijksterhuis, A., & Van Baaren, R. B. (2008). On the goal-dependency of unconscious thought. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 1114–1120.
- Bos, M. W., Dijksterhuis, A., & Van Baaren, R. B. (2011). The benefits of “sleeping on things”: Unconscious thought leads to automatic weighting. *Journal of Consumer Psychology*, 21, 4-8.
- Bowers, K. S., Regehr, G., Balthazard, C. G., & Parker, K. (1990). Intuition in the context of discovery. *Cognitive Psychology*, 22, 72-110.
- Cosmovici, A. (2005). Psihologie generală. Polirom, Iași.
- Creswell, J. D., Bursley, J. K., & Satpute, A. B. (2013). Neural reactivation links unconscious thought to decision making performance. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 8, 863–869.
- Cryder, C., Lerner, J., Gross, J., & Dahl, R.. (2008). Misery Is Not Miserly Sad and Self-Focused Individuals Spend More. *Psychological science*. 19. 525-30. 10.1111/j.1467-9280.2008.02118.x.
- Cushman, F., Young, L., & Greene, J. D. (2010). Multi-system moral psychology. In *The Moral Psychology Handbook* (pp. 47–71). Oxford University Press. doi:10.1093/acprof:oso/9780199582143.003.0003
- Cushman, F., Young, L., & Hauser, M. (2006). The role of conscious reasoning and intuition in moral judgment: Testing three principles of harm. *Psychological Science*, 17(12), 1082–1089. doi:10.1111/j.1467-9280.2006.01834.
- David, D. (2000). Prelucrări inconștiente de informații. Dacia, Cluj-Napoca
- Dijksterhuis, Ap & Strick, Madelijn. (2016). A Case for Thinking Without Consciousness. *Perspectives on Psychological Science*. 11. 117-132. 10.1177/1745691615615317.
- Dijksterhuis, A., & Nordgren, L. F. (2006). A theory of unconscious thought. *Perspectives on Psychological Science*, 1, 95–109.
- Dijksterhuis, A. (2004). Think different: The unconscious thought in preference development and decision making. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 586–598.
- Dijksterhuis, A., & Aarts, H. (2010). Goals, attention, and (Un)Consciousness. *Annual Review of Psychology*, 16, 467-490
- Dijksterhuis, A., Bos, M. W., Van der Leij, A., & van Baaren, R. B. (2009). Predicting soccer matches after unconscious and conscious thought as a function of expertise. *Psychological Science*, 20, 1381-1387.
- Epstein, S., Pacini, R., & Denes-Raj, V. (1996). Individual Differences in Intuitive-Experiential and Analytical-Rational Thinking Styles. *Journal of Personality and Social Psychology*, (71)2, 390-405.

Forgas, J. P. (1993). On making sense of odd couples: Mood effects on the perception of mismatched relationships. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19(1), 59–70. <https://doi.org/10.1177/0146167293191007>

Forgas, J. P. (1994). Sad and guilty? Affective influences on the explanation of conflict in close relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1), 56–68. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.66.1.56>

Forgas, J.P., Bower, G.H. (1987). Mood effects on person perception judgements. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 53-60.

Forgas, J. P., & Moylan, S. (1987). After the movies: Transient mood and social judgments. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 13(4), 467–477. <https://doi.org/10.1177/0146167287134004>

Forgas, J.P. (1995). Mood and Judgment: The Affect Infusion Model (AIM). *Psychological Bulletin*, (117)1, 39-66.

Greene, J. D. (2015). The rise of moral cognition. *Cognition*, 135, 39–42. doi:10.1016/j.cognition.2014.11.018

Greene, J. D., Cushman, F. A., Stewart, L. E., Lowenberg, K., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2009). Pushing moral buttons: The interaction between personal force and intention in moral judgment. *Cognition*, 111(3), 364–371. doi:10.1016/j.cognition.2009.02.001

Greene, J.D. (2009) Dual-Process Morality and the Personal/Impersonal Distinction: A Reply to McGuire, Langdon, Coltheart, and Mackenzie. *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 45 (3), 581-584.

Greene, J. D., Morelli, S. A., Lowenberg, K., Nystrom, L. E., & Cohen, J. D. (2008). Cognitive load selectively interferes with utilitarian moral judgment. *Cognition*, 107(3), 1144–1154. doi:10.1016/j.cognition.2007.11.004

Greene, J.D. (2007) Why Are VMPFC Patients More Utilitarian?: A Dual-Process Theory of Moral Judgment Explains. *Trends in Cognitive Sciences*. Vol 11, No. 8, 322-323.

Greene, J. D., Nystrom, L. E., Engell, A. D., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2004). The neural bases of cognitive conflict and control in moral judgment. *Neuron*, 44(2), 389–400. doi:10.1016/j.neuron.2004.09.027

Greene, J. D., & Haidt, J. (2002). How (and where) does moral judgment work? *Trends in Cognitive Sciences*, 6(12), 517–523.

Greene, J. D., Sommerville, R. B., Nystrom, L. E., Darley, J. M., & Cohen, J. D. (2001). An fMRI investigation of emotional engagement in moral judgment. *Science*, 293(5537), 2105–2108. doi:10.1126/science.1062872

- Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814–834. doi:10.1037//0033295X.108.4.814
- Haidt, J. (2003). The moral emotions. In R. J. Davidson, K. R. Scherer, & H. H. Goldsmith (Eds.), *Series in affective science. Handbook of affective sciences* (p. 852–870). Oxford University Press.
- Ham, J., van den Bos, K., & van Doorn, E.A. (2009). Lady Justice thinks unconsciously: Unconscious thought can lead to more accurate justice judgments. *Social Cognition*, 27, 509–521.
- Ham, J., & Van den Bos, K. (2010a). On unconscious morality: The effects of unconscious thinking on moral decision making. *Social Cognition*, 28, 74-83.
- Ham, J., & Van den Bos, K. (2010b). The merits of unconscious processing of directly and indirectly obtained information about social justice. *Social Cognition*, 28, 180-190.
- Hansen, C. H., & Hansen, R. D. (1988). Finding the face in the crowd: An anger superiority effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 917–924. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.54.6.917>
- Horberg, E., Oveis, C., Keltner, D., & Cohen, A. (2009). Disgust and the Moralization of Purity. *Journal of personality and social psychology*. 97. 963-76. 10.1037/a0017423.
- Horberg, E. J., Oveis, C., & Keltner, D. (2011). Emotions as moral amplifiers: An appraisal-tendency approach to the influences of distinct emotions upon moral judgment. *Emotion Review*, 5, 237–244. doi: 10.1177/1754073911402384
- Lassiter, G. D., Lindberg, M. J., Gonzalez-Vallejo, C., Bellezza, F. S., & Phillips, N. D. (2009). The deliberation-without-attention effect: Evidence for an artifactual explanation. *Psychological Science*, 20, 671–675. doi:10.1111/j.1467-9280.2009.02347.x
- LeDoux, J. E. (1996). *The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life*. Simon & Schuster.
- Lerouge, D. (2009). Evaluating the benefits of distraction of product evaluation: The mind-set effect. *Journal of Consumer Research*, 36, 367–379. doi:10.1086/599047
- Levine, G. M., Halberstadt, J. B., & Goldstone, R. L. (1996). Reasoning and the weighting of attributes in attitude judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 230–240. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.70.2.230>.
- Lotto, L., A. Manfrinati, A., & Sarlo M. (2013). „A new set of moral dilemmas: norms of moral acceptability, decision times and emotional salience.” *Journal of Behavioral Decision Making*, 27 (1): 57-65.
- Miller, G. A. (1956). Information theory. *Scientific American*, 195, 42–45.

- Moll, J., de Oliveira-Souza, R., Garrido, G. J., Bramati, I. E., CaparelliDaquer, E. M., Paiva, M. L., et al. (2007). The self as a moral agent: linking the neural bases of social agency and moral sensitivity. *Soc. Neurosci.* 2, 336–352. doi: 10.1080/17470910701392024
- Moll, J., Zahn, R., de Oliveira-Souza, R., Krueger, F., and Grafman, J. (2005). Opinion: the neural basis of human moral cognition. *Nat. Rev. Neurosci.* 6, 799–809. doi: 10.1038/nrn1768
- Newell, B. R., Wong, K. Y., Cheung, J. C. H. & Rakow, T. (2009). Think, blink or sleep on it? The impact of modes of thought on complex decision making. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 62, 707–732
- Nieuwenstein, M., Van Rijn, H. (2012). The unconscious thought advantage: Further replication failures from a search for confirmatory evidence. *Judgment and Decision Making*, 7, 779–798.
- Nieuwenstein, M., Wierenga, T., Morey, R. D., Wicherts, J. M., Blom, T. N., Wagenmakers, E.-J., Van Rijn, H. (2015). On making the right choice: A meta-analysis and large-scale replication attempt of the unconscious thought advantage. *Judgment and Decision Making*, 10, 1–17
- Nordgren, L. F., Bos, M. W., & Dijksterhuis, A. (2011). The best of both worlds: Integrating conscious and unconscious thought best solves complex decisions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 509-511
- Nørretranders, T. (1998). *The User Illusion: Cutting consciousness down to size*. New York: Viking
- Opre, A. (2012). *Inconștientul cognitiv*. Polirom, Iași
- Strick, Madelijn & Stoeckart, Peter & Dijksterhuis, Ap. (2015). Thinking in Black and White: Conscious thought increases racially biased judgments through biased face memory. *Consciousness and cognition*. 36. 206-218. 10.1016/j.concog.2015.07.001.
- Strick, Madelijn & Dijksterhuis, Ap. (2016). A case of A Case for Thinking Without Consciousness. *Perspective on Psychological Science*.11(1), 117-132
- Strick, Madelijn & Dijksterhuis, Ap & Baaren, Rick. (2010). Unconscious-Thought Effects Take Place Off-Line, Not On-Line (vol 21, pg 484, 2010). *Psychological science*. 21. 484-8. 10.1177/0956797610363555.
- Strick, M., & Dijksterhuis, Ap. (2011). Intuition and unconscious thought. *Handbook of Intuition Research*. 28-36.
- Strick, M., & Dijksterhuis, A., Bos, M., Sjoerdsma, A., Baaren, R., & Nordgren, L.. (2011). A Meta-Analysis on Unconscious Thought Effects. *Social Cognition*. 29. 738-762. 10.1521/soco.2011.29.6.738.
- Szekely, R. D., & Miu, A. C. (2014). Incidental emotions in moral dilemmas: The influence of emotion regulation: Corrigendum. *Cognition and Emotion*, 29(1), i. <https://doi.org/10.1080/02699931.2014.905046>

Tassy, S., Oullier, O., Duclos, Y., Coulon, O., Mancini, J., Deruelle, C., et al. (2012). Disrupting the right prefrontal cortex alters moral judgement. *Soc. Cogn. Affect. Neurosci.* 7, 282–288. doi: 10.1093/scan/nsr008

Tassy, S., Oullier, O., Mancini, J., and Wicker, B. (2013). Discrepancies between judgment and choice of action in moral dilemmas. *Front. Cogn. Sci.* 4:250. doi:10.3389/fpsyg.2013.00250

Usher, M., Russo, Z., Weyers, M., Brauner, R., & Zakay, D. (2011). The impact of the mode of thought in complex decisions: intuitive decisions are better. *Frontiers in Psychology*, 2, doi: 10.3389/fpsyg.2011.00037.

Waroquier, L., Marchiori, D., Klein, O., & Cleeremans, A. (2009). Methodological pitfalls of the Unconscious Thought Paradigm. *Judgment and Decision Making*, 4, 601-610.

Waroquier, L., Marchiori, D., Klein, O., & Cleeremans, A. (2010). Is it better to think unconsciously or to trust your first impression? A reassessment of unconscious thought theory. *Social Psychological & Personality Science*, 1, 111-118

Wilson T.D., Schooler J.W. (1991). Thinking too much: introspection can reduce the quality of preferences and decisions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(2), 181-92.

Wilson, T. D., Lisle, D., Schooler, J. W., Hodges, S. D., Klaaren, K. J., & LaFleur, S. J. (1993). Introspecting about reasons can reduce postchoice satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 19, 331–339.

Zhou J, Zhou C, Li J, Zhang M (2015). Cognitive style modulates conscious but not unconscious thought: Comparing the deliberation-without-attention effect in analytics and wholists. *Consciousness and Cognition*, 36, 54-60. DOI: 10.1016/j.concog.2015.05.018.

